

ÉRTEKEZÉSEK

A

TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENEGYEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

BUDAPEST, 1884.

KECSKEMÉT TH. VÁROS
KÖNYVTÁRA

n. Pesty Frigyes
könyvtárából.

Duplum.

TARTALOM.

- I. Szám. Masolino olasz képirodalmi művei. Adalékok a magyar műtörténethez. Vaisz Ignácztól.
- II. » Az 1681. soproni országgyűlés történetéhez. Zsilinszky Mihály l. tagtól.
- III. » A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Dr. Károlyi Árpád l. tagtól.
- IV. » Az 1683-ki táborozás történetéhez. Thaly Kálmán r. tagtól.
- V. » Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. Wenzel Gusztáv r. tagtól.
- VI. » Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. Szilágyi Sándor r. tagtól.
- VII. » Egy állítólagos római mediterrán ut Pannóniában. Dr. Ort-vay Tivadar l. tagtól. (Egy térképpel.)
- VIII. » A keszthely-dobogói sírmező. Dr. Lipp Vilmostól.
- IX. » Gr. Pálffy Miklós főkanzellár emlékiratai Magyarország kormányzásáról. Adalék Mária Terézia korának történetéhez. Marczali Henriktől.
- X. » Erdély katonai védereje átalakulása a XVIII. században. Jakab Elek l. tagtól.

MASOLINO
OLASZ KÉPIRÓ MŰVEI.

ADALÉKOK

A MAGYAR MŰTÖRTÉNETHEZ.

IRTA

VAISZ IGNÁCZ.

(Olvastatott a II. osztálynak 1882. október 9-én tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Masolino olasz képiró művei.

Az a szoros összeköttetés, mely Robert Károly óta Magyarország és Olaszország közt fennállott, nemcsak a politikában, hanem a művészetben is kifejezést nyert.

Főleg Zsigmond király uralkodása idejében, midőn Olaszországban a *renaissance* nagy processusa mindinkább fejlődött, az akkori festészet legnagyobb mestereinek egyike, az 1383-ban *Panica* helységben született *Masolino* nemcsak honában, hanem itt Magyarországon is működött.

Őt lehet azon fényes kapocs gyanánt tekinteni, mely a két ország közt a művészeti életet összefűzé. A történetíró és a műtörténész egyaránt érdekes talajt lel, ha ezen nyomokat kutatja. *Masolino*, ki *Giotto* után új nagy lendületet adott az olasz festészetnek, hazánkban is működve, itt majdnem ugyanazon időben, mint a művészet régi híres hazájában, érvényre juttatá az újra felvirágzott festészetet.

És büszkeséggel mondhatjuk, hogy valamint későbbben a nyomdászat terén, úgy már a XV-ik században a festészet mezején is — Magyarország — Európa államai között, a legelső sorában volt.

Sőt mi több! Nemcsak, hogy a *renaissance* nyomai nálunk oly korán voltak láthatók, de sőt határozottan mondhatjuk, hogy hazánk befolyása *Masolino* későbbi olaszországi tevékenységében is nyilvánul. Ő ugyanis itt megérlelve és megizmosodva új, eredeti, friss benyomásokat nyert, melyek a tipikus olaszországi alakokra és arckifejezésekre nézve üdvös hatással voltak, sőt egyes alakjaiban tisztán magyarországi, természet utáni tanulmányainak reminiscentiáit találjuk.

M. TUD. AKAD. ÉRT. A TÖRT. TUD. KÖRÉBŐL.

Hogy mennyire fontos minden új adat, mely ezen mester jellemzésére és helyes megítélésére vezet, mennyire fontos ennél fogva azon befolyás is, melyet Magyarország Masolinóra gyakorolt, mutatja azon tény, hogy a reá vonatkozó kérdések régóta foglalkoztatják a legkiválóbb műtörténészeket, mivel e kérdések helyes megoldásától függ a renaissance egyik nagyon kiváló és felette érdekes korszakának megértése és két irányadó mesterének helyes megítélése.

E két mester *Masolino* és *Masaccio*, kiknek jelentősége felett egész irodalmi harcok folytak és folynak. E viták fő tárgyát képezik a florenczi *Carminé* templom *Brancacci kápolnájában* látható, és a renaissance összes mestereinek iskoláját képező falfestményeknek régibb részei. Az írók nagy része azt állítja, hogy a most látható festmények közül egyik sem Masolinóé, hogy azok majdnem kizárólag tanítványának Masaccióéknak művei. Főképp mióta *Crowe* és *Cavalcaselle* nagy hírű műve az olaszországi festészetről megjelent, majdnem ellenmondás nélkül fogadták el a Masaccio kizárólagos működését állító nézetet. Mások megkísérlették Masolino érdekeit védeni, de ezek az idézett munka megjelenése óta elhallgattak. Pedig számos ok, melyek közül néhányat már a múlt évben az *Ungarische Revue*-ben »*Ungarn, und die italienische Renaissance-malerei*« című cikkemben fölhoztam, s melyeket még a híres olasz műtörténészek *Milanesi* és *Mongeri* is figyelemre méltóknak találtak, azon meggyőződést szüli, hogy e kérdésben *Crowe* és *Cavalcaselle* tévednek. E fontos kérdés helyes megoldásától függ ama korszak festészetének helyes megítélése. Hogy pedig a megoldást előmozdítsuk, mindenekelőtt szükséges, hogy Masolino összes még létező műveit behatóan vizsgáljuk. Ez pedig eddigelé nem történt oly mérvben, mint azt a dolog fontossága követelné. Főleg *Castiglioneban* lévő freskói, melyeket mindjárt Magyarországból való visszatérése után festett, tudományos vizsgálat alá eddig csak mellékesen vették.

E tárggyal hosszabb ideje foglalkozván, igyekeztem e hazánkra nézve is oly nagy fontosságú műtörténelmi kérdés megoldásához szerény tehetségemhez képest járulni, mely törekvésemben *Trefort Ágoston* miniszter úr ő excellen-

tiája hathatós támogatása, valamint *Ipolyi Arnold* püspök úr ő excellenciája bátoritása és útmutatása, nemkülönben a magyar barát *Milanesi* tanár szakbeli utasításai nagyban elősegítettek, a kiknek is e helyen legmélyebb hálámat kifejezni el nem mulaszthatom.

* * *

Castiglione gyönyörű fekvésű kis helység. *Varesetől* egy óra alatt érjük el kocsin. Már távolról látjuk a *Branda* bibornok alapította templomot egy magas sziklán, melynek oldalán délkelet felé *Castiglione* húzódik el az *Olona* folyóig egyrészt, és másrészt az országútig. Ahova csak tekintünk, régi paloták maradványait, falfestményeket, kapukat, szobrokat, feliratokat látunk. Egy valószínű múzeum! Pedig alig ismerik még az olaszok is.

Ha néha-néha egy angol vagy német tudós nem járna arra, már alig említenék a világforgalomtól elszigetelt falucsukát, páratlan régiségeivel.

A római kortól kezdve a középkor végeig mindennemű emlékekre akadunk itt, de mindezeket felülmúlja a *Branda* bibornok alapította templom, *Masolino* frescóival.

Ha belépünk, mindenütt antik egyszerűséget látunk. A templom a római basilikák stílusát mutatja, és 1425-ben lett felszentelve; három hajója van, a középső az apsisban (*Chorus*), a mellékhajók pedig kis kápolnáknak végződnek.

Az apsis üttoldalú. Boltozatán látjuk *Masolino* festményeit, melyeket 450 évvel ezelőtt készített. Sokáig daczoltak az idő pusztító kezével, míg végre a múlt században bemeszelték, de néhány évtized előtt a mészréteg alól újra felszabadították.

Ott nyugszik a képek alatti sarcophágban *Branda Castiglione* bibornok.

A kőkoporsó fölödelén olvassuk ephitaphjában: »*floruit hunc presule me*«

Ő volt *Zsigmond* király kegyence; mutatják ezt azon kiváltságok, melyekkel őt és rokonait a király felruházta, többi között a *veszprémi grófi* címet adományozván neki, mint ezt a *Branda* család levéltárában lévő okmányokból olvastam.

Masolino Magyarországon *Ozorai Pipo* főispán — olasz nevén *Filippo Scolari*, vagyis Pipo Spano — vendégszerető házában ismerkedett meg Brandával, hol utóbbi, ki a magyar udvarnál éveken át a pápa legatusa volt gyakran megfordult.

Ozorai, a király által kegyekkel és jószágokkal gazdagon elhalmozott főúr volt az, ki Masolinot 1425-ben hazánkba hívta, s neki tartós foglalkozást adott. Műveiből nálunk alig maradt fenn valami. A *székesfehérvári és ozorai* — Pipo megbízásából festett freskók, a török hadjáratok alatt, fájdalom, elpusztultak.

Tudomásom szerint egy fára festett képe: »Dante száműzetéséből hazatérve, a gonfaloniere által üdvözöltetik stb.« mely Ramboux gyűjteményében helytelenül mint Masaccio kép szerepelt, — jelenleg Ipolyi Arnold ő excellentiájának birtokában van. A színezés és compositio inkább Masolinóra mint Masaccióra mutat.

Masolino Ozorai halála után 1427-ben Magyarországot elhagyva, visszatért Olaszországba. Hogy Magyarországon méltányolni tudták és az akkori viszonyokhoz képest érdeme szerint fizették is Masolinót, egy a florenczi archivumban lévő okmányból is kitűnik. Ez okmány azért is érdekes, mert Masolino atyjának adóbevallását tartalmazza, és azt mondja hogy fiának, ki Magyarországon tartózkodik, Ozorai Pipo örökösein 360 frt honorárium-hátralék követelése van.

Olaszországban azután Branda bibornok megbízásából készítette azon freskókat, melyekről jelen értekezésem szól, és melyeknek általam készített másolatait bemutatni bátorodom.

Megjegyzem, hogy az eredetiek után $\frac{1}{8}$ -ad egész $\frac{1}{10}$ -ed mértékben készítették.

A képeket két főcsoportra oszthatjuk, úgy mint:

I. Az *apsisban*.

II. A *külön fekvő baptisteriumban lévőkre*.

I. Az *apsis* boltozata.

Hat hegyesszögű háromszögre van osztva, a melyekbe mesterünk 6 képet festett; és pedig: a szűz Mária életéből, kinek a templom szentelve van. E képek:

- 1) Krisztus születése;
2. Az angyali üdvözet;
- 3) Mária koronázása;
- 4) A szűz eljegyeztetése;
- 5) A három király;
- 6) Mária mennybemenetele.

Mind e képeket ezelőtt 40 évvel a mészréteg alól szabadtették fel, mely műtét alatt nagyon megrongáltattak, oly anynyira, hogy egyes részekből csak festékfoltok maradtak fenn.

1) *Krisztus születése*. A háromszögű alak daczára a compositio és az alakok elosztása szépnek mondható. Középen szűz Mária összekulcsolt kezekkel, lábainál bölcsőben az újdonszülött Jézuska. Mellette térdepel Branda bibornok egy kísérőjével. A baloldalon Szent József szintén térdepelve. Alatta egy szögletben csinos római betűkkel a festő nevét találjuk:

„Masolinus de Florentia pinxit.“

E felírás szolgáltatott okot a későbbi kutatásokra.

Szűz Mária alakját kivéve, melyről az egész színezés el-
tűnt, a kép jó karban van. Kiemelendő a jó színezés és az indokolt redőzet, a két térdeplő alak ruházatán.

A kép felső részét angyalcsoportok lepik el; a hátterben juhnyájak láthatók.

Az építészeti rész egy egyszerű ház vagy templomból és egy kis akolból áll. Az alakok úgy itt, mint a következő képeknél, életnagyságúak.

2. *Az angyali üdvözet*; úgy compositio, mint színezetben gyengébb az előbbinél. Két alakot látunk egy egyszerű csarnokban. Jobbra Szűz Mária, kezeit mellén keresztbe fonva, és fejét a baloldalon lévő angyal előtt meghajtva. Gábor arkangyal felemelt kézzel hirdeti égi üdvözlését. Kivéve a két arcot és az építészeti részt, a kép sokat szenvedett.

3. *Mária koronázása*. Itt is csak a fejek és az izlésteljes baldachin láthatók még tisztán, úgy szintén az ezt környező

angyalcsoportból néhány körrajz. Különben a színezés majdnem egészen eltűnt. Kitűnő a trónon ülő szűz Mária arckifejezése, mely teli van ihlettel és ájtatossággal. Ezt egy olasz író: Peluso az akkori művészet legjobb fejének tartja. Az üdvözítő szép magas alakja emeli az ünnepélyes jelenet méltóságát.

4. A szűz eljegyzetése, valamennyi között legjobban van conserválva. Kiemelendő symmetrikus beosztása, melyet a későbbi hasontárgyú képeknél is, habár csekély változatossággal, találunk.

A kép közepén a főpap, az oldalain álló szent pár kezeit egybefűzve; jobbra aggastyánok, pálczákkal, egyik közülök a szokásos pálczatörést végzi. Cavalcaselle pálczatörő ifjút említ, ki azonban a képen valóban nem is létezik. Balra fiatal leányok gyönyörű arckifejezésekkel, köztük kitűnik, a lépcsőn álló két alaknak szép, majdnem modern tartása. A templomcsarnoknak jó távlati hatása van, de úgy itt, mint a többi képeknél is, az építészeti rész nincs összhangzatban az alakokkal. Ez aránytalanságot Cavalcaselle főindokul hozza fel annak bizonyítására, hogy a sokkal helyesebb architektura a már *előbb* festett Brancacci kápolnában, nem lehet Masolino műve. Mely érv azonban czáfolatát leli azon körülményben, hogy a nevezett kápolnában *nagy és négyszögű* faltér állott a festő rendelkezésére, míg Castiglioneban a Chorus domborított kúpalakú boltozatán, azaz ennek szelvényén határozott és nehéz formákhoz volt kötve.

5. A három király és

6. Mária mennybemenetele oly rossz állapotban vannak, hogy néhány conturát és színfoltot kivéve, mit sem látunk, azért le sem másolhattam azokat.

A felsorolt képeken kívül, az apsis falain látunk freskókat, és pedig *Szt. István* és *Szt. Lőrincz* vértanúk legendáiból merített jelenetekkel.

E festmények ugy stylben, mint rajzban egészen eltérnek Masolino képeitől.

Mégis Masolino műveinek tartják; és első tekintetre a színekben némi rokonságot találunk, művésznünk egyéb képeivel. Behatóbb és újabb tanulmány után bátran mondhatom, hogy e képeket sem ő, sem tanítványai nem festették. — Mert;

1. A kérdéses falfestmények rajz, compositio, ecsetelés és némikép a színezésben is eltérnek Masolinónak a boltozaton festett képeitől.

2. A kivitel sietős, gondatlan, az alakok vad, kitörő indulatos mozgása, affectált durva kifejezések, le és felfelé néző fejek, keresett skurzirozások stb. eltérnek Masolino modorától, kinek műveit inkább nyugodtság és kellem jellemzik.

3. A vakolat (intonaco) rosszul van kezelve, nincsen kismítva, és nem áll oly finom alkatrészekből és annyi rétegből, mint Masolino képeinél.

4. A feliratoknál Masolino betűitől egészen eltérő karaktert látunk, sőt goth betűket is, ilyeneket pedig Masolino nem használt soha.

Mindezekből kitűnik, hogy Masolino nem festhette a képeket, de tanítványai sem, sőt azt állithatom, hogy azokat 80 vagy talán még több évvel később festették, mint a boltfestményeket. Bizonyítékul felhozom, hogy az illető festő nemcsak Masaccionak de Filippo Lippinek is a Brancacci kápolnában festett képeit és egyes alakjait okvetlenül látta és részint másolta is; továbbá, hogy a festő, vagy ami valóbbszinű, a festők — mert több mesternek műveivel van dolgunk — nem Masolino, hanem a későbbi *realistikus* iskola követői.

Ugy hiszem, ez utóbb említett képek okozták azt, hogy általánosan a castiglionei képeket a Brancacci kápolnában lévő Masolino festmények színvonala *alatt* állóknak mondják. Így Cavalcaselle is nem tartván lehetségesnek *ily* nagy visszateszt, már ez oknál fogva is mesterünk tanítványa Masaccionak tulajdonítja a képeket.

De ha az épen fenn említett Masolino által nem festett képeket, a többi castiglionei festmények sorozatából *kivesszük*, akkor a castiglionei freskókat bátran a Brancacci képek *mellé*, — mindig Masolinoéit értve — sőt igen sok tekintetben azok *főlé* állithatjuk.

Különben a kérdéses oldalfalakon lévő castiglionei festmények sokkal rosszabb állapotban vannak, mint Masolino festményei, és így az egész *Szt. István* és *Szt. Lőrincz* legendáiból csak néhány vázlatot mutathatok fel.

Sokkal nagyobb figyelmet érdemel és jobb állapotban van a festmények második főcsoportja:

II. A baptisteriumban.

Ezek mindannyian mesterünktől valók, ki tér és témához már nem annyira kötve, tökéletesebben tünteti fel előttünk művészetét. Szerencsére, ezen festmények nem voltak bemészelve, mint a templomban lévők; de még is sokat szenvedtek az emberek gondatlansága folytán.

A kápolna falai t. i. négyszöget képeznek, melynek északi és nyugoti része az erdő felé nyílik, és így a fák és bokrok nedvessége, továbbá az esővíz lefolyásának gátoltatása, és a házfédél romlott állapota következtében a nedvesség a falakba húzódott, hol a festmények vakolatán átszivárogván, salétrom képződött, mely a képek egy részét tönkretette. A száraz falakon lévők azonban a legjobb épségben fentartattak.

A képek tárgyát, kevés kivétellel, keresztelő Szt. János élete képezi. E thema a baptisterium mindkét részét, u. m. a tulajdonképi keresztelő kápolna és a hátsó rész a tribune falait befedi.

A) A kápolna festményei közül jól vannak conserválva a boltozaton lévő evangelisták, u. m.:

Szt. Márkus, az oroszlánnal,

Szt. János, az angyallal,

Szt. Máté, a sassal,

Szt. Lukács, az ökörrel.

Mindannyian felhőkön ülve vannak ábrázolva.

A színezés élénk, kivált a vörös színeknél. Figyelmet érdemel a szép arckifejezés, és az akkori időre kitűnőnek mondható oroszlán ábrázolása. A csillagos háttér kék színe már halovány; úgy látszik, más színekkel volt aláfestve, még csak itt-ott látható a sötét zölddel aláfestett nymbusok aranyozása. Említendő, hogy Masolino nymbusai mind köralkúak, míg Masaccio perspective és fejmozdulat szerint festette azokat; ez is megkülönböztető jellege a Brancacci képeknek.

A baloldali és az ajtófalán láthatók, azaz inkább látha-

tók voltak, mert csak egyes körvonalatokat vehetünk ki; a következők:

Az angyal hirdetése, azután

Szt. Erzsébet és Szt. Anna találkozása,

Szent János születése,

Zakariás, fia János nevét a könyvbe írja.

A jobb (dél) oldali falon pedig látjuk a művésznak legnagyobb művét: *»Lakoma Herodesnél a mellékepisodokkal.«* A kép hossza 4'75 meter, félkörívet képez, és közepén 3'80 meter magasságú.

Balra egy loggiában asztal mellett ül Heródes négy vendéggel. Leánya Salome két férfi és két nő kíséretében jelenik meg. Szent János Salome lefejeztetését kéri. Az arcokon e kérelem különböző hatását látjuk. A falkép jobb oldalán Salome a kivégzett Szt. János fejét átnyújtja anyjának, ki egy hosszú oszlopcsarnok előtornácán fogadja; mögöttük két megijedt leányalak áll. Mindezek majdnem életnagyságúak. A háttérben, hegyek között *Szt. János temetését* látjuk miniature alakokkal.

A loggia és az oszlopcsarnok némi ízléssel, ha nem is egészen az alakokhoz mért arányban van festve. A színek általában jól vannak conserválva.

Első benyomásra a kép nem kelt harmonikus hatást hiányzik benne a compositio főkélléke: *az egység*; de ha behatóbban vizsgáljuk, kivált ha az egyes jeleneteket külön-külön megtekintjük, a hibákat ellensúlyozzák a kép előnyei.

Mily kitűnően van például Heródes lakomájánál a meglepés, a megvetés, a kíváncsiság, a közönyösség! mily jól a fej-átadásnál a két leány ijedsége kifejezve! Mily szép a középcsoportozat: Salome és kísérete! Bátran mondhatjuk, hogy Masolinónak a Brancacciban lévő főmunkájához t. i. *Tabitha ébredéséhez* képest, nem csak, hogy *haladást*, de sokkal nagyobb technikai ügyességet is tanusít. A főbeosztás pedig mindkét helyen igen hasonlít egymáshoz. Itt is — ott is, jobbra-balra két főcselekvény, itt is ott is, a háttérben miniature alakok, továbbá mindkét helyen *turbánok és nagy fejdíszek, gazdagon ékített ruhák, kivétel nélkül szőke és ősz hajak stb. mind oly karakteristikon, melyet Masaccionál nem találunk.*

A mi Masolino építészeti és távlattani ismereteit illeti,

melyre vonatkozólag Cavalcaselle azt állítja: hogy »nincs arány az alakok és az architektúra közt, és hogy Masolino nem ismert közös szempontot, a mi távlattani tudatlanságát bizonyítja« — megjegyzem, hogy Cavalcaselle téves alapon indul. Mert nagy-hírű művében, Heródes lakomája a mellékcselvényekkel együtt rosszul van másolva. E másolat láttára hajlandók lennünk vele egyetérteni; de mint mondani, úgy alakjában, mint propositióiban helytelen. Az alakok az építészethez úgy aránylanak Cavalcasellenél, magassági tekintetben, mint 1—2, Castiglioneban pedig mint 1—3-hoz; Cavalcasellenél a kép szélessége a magassághoz mint $6\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ -hez, Castiglioneban pedig mint 5—4-hez.

Minderről meggyőződhetünk egyszerű összehasonlítások és mérések által. Látni fogjuk, hogy az aránytalanság nem oly nagy, mint az említett író mondja. A mi pedig Masolino vonal távlattani ismereteit illeti, e tekintetben tett alapos tanulmányozások után mondhatom, hogy ő az akkor i távlattani ismeretek magaslatán állott; a közös szempontot már ismerte, miről meggyőződhetünk, ha az építészeti rész párhuzamos, és képsíkra merőleges vonalait meghosszabbítjuk; ott, hol ezek összefutnak, kapjuk képünkön a szempontot. Ha a pont merőleges irányában kellő távolban szemünket elhelyezzük, a térben kapjuk meg a szempontot, és a kép tökéletesen helyes és pontos távlati hatást szül.

Jelen esetben e pont Salome első kísérlőjének sűvegében fekszik. És tényleg Castiglioneban e sűvegen egy lencse nagyságú űrt találtam, jele, hogy a mester e pontot már előre meghatározta, és a térben párhuzamos és a képsíkra merőleges vonalakat, kivétel nélkül mind oda húzta. Ezen vonalak enyészpontja a szemponttal azonos. A kép és alapsíkkal párhuzamos vonalakat pedig, — enyészpontjuk végtelen távolban fekvővén, — helyesen párhuzamosan ábrázolta. Mindez bizonyítja, hogy úgy a közös szempont, mint a párhuzamos vonalak és így az enyészpontok alapteóriáját is felfogta. Teljes határozottsággal mondhatjuk, hogy az építészeti és távlati részletek Heródesben minden tekintetben haladást mutatnak, a Brancacci kápolnában lévő Tabitha képhez képest. Tény, hogy az alapsíknak itt is — ott is nagy esést adott, s ez egyik hibája, mely

hibát azonban, több tekintetben sokkal tehetségesebb tanítványa Masaccio, már került.

Folytassuk a kép további részletezését. Látjuk, hogy a festő akkor élő személyeket is vont előadása körébe. Heródes és a mellette ülő vendégben Filippo Mária Visconti milanói hercegre, és a Visconti család egy másik tagjára ismerünk. Következik egy hosszú ősz szakálú egyén, ki Filippo Scolari arczképéhez, melyet Florenzben, a Museo Nazionaleban látunk, némileg hasonlít. Azután egy alak, melynek bajusza és egész arczkifejezése sejtetik velünk, hogy a festész magyar arcot festett. Salome vállára lefüggő hajfonata szintén magyaros. Kisérete közül a második férfialak, maga Masolino. Azt hiszem, nem tévedek, mert ugyanezen arczkifejezéssel találkozunk már a Brancacci kápolnában a »beteget gyógyító Szt. Péter« képnél, melyet Vasari óta mindig Masolino arczképének tartanak. De tökéletesen hasonlít a vasari kiadásokban található Masolino arczképekhez is. Ez újabb bizonyíték arra, hogy az ismertetett Brancacci és Castiglionei képcsoportozatok közel rokonságban állanak egymáshoz.

A háttér, képeinken nagyon határozott színekben mutatkozik, jele, hogy ő a légtáclattamban még járatlan volt.

Hibáihoz számíthatjuk azt is, hogy a néző figyelmét a háttérben festett miniature kép »Szt. János temetése« által elvonja, mely kép határozott rajzolása és színezése miatt, a kicsinyítés távlattani okszerűségével is ellenkezik.

Hibái közé tartozik továbbá az, hogy a plastica úgy ezen képnél, mint a többiekénél is nincs jól kifejtve; ez onnét van, mert főalakjait mind az előtérben, és bizonyos katonai sorrendben helyezi el, és azoknál a többféle irányban kiterjedő mozdulat hiányzik.

A színek vegyítésében, azok használatában és változosságában Masolino határozottan kitűnik. Hiányzik azonban árnyékszíneinél a kellő mélység; a chiaroscuro hatását sem használta fel. Legjobban láthatjuk technikáját a tárgyalt képnél. A vakolat nagy gondnal és elővigyázattal van elkészítve; mindig az úgynevezett buon fresco modort használta, minden későbbi száraz átfestést kerülve. E tekintetben szintén úttörő volt. Látjuk, hogyan jelöli ki napi munkáját, gondos és kere-

sett conturákkal, azután az arc részeket és végtagokat festi ki, míg végre az öltözetek és háttérket fejezi be. A húsrészek árnyéka szürkén van aláfestve, mint a kápolna külfalán festett alakoknál (angyali üdvözlés) is látjuk. Azután a szürkéket transparens meleg színekkel vontatta át (Lasur) és a hidegen kezelt átmeneti színek közvetítése által a világossárga fényoldali részekkel egyesítette. Gondos technikát fejt ki általában a ruházatok festésénél is, de ezek színei többé-kevésbbé eltűntek, a mi onnét származik, mert ezt utolsó napi munkának hagyta, midőn a vakolat már félig-meddig kiszáradt, s így a tapadási processus már hiányos volt. A ruhák festésénél az összes alapszíneket és ezek vegyítését használta; a kiegészítő — complémentaire — színek használata is észrevehető. A fehér színre többnyire tiszta praeparált meszet; a sárgára nápolyi sárgát és világos ockert; a vörösre sarlachvörös vasoxydot és nápolyi vöröst, a kékre ultramarint, a zöldre veronai zöl-det használt; a vakolat — intonaco — kitűnően van kezelve és rétegezve.

Bővebben tárgyalván Masolino ezen főművét, melyen általános modorát legjobban látjuk, folytassuk a képek további leírását.

A tribune ivén mesterünk két prófétát és négy szent atyát festett; most csak a jobb oldali száraz falon lévők láthatók még: *egy próféta és felette szent Ambrus és szent Jeromos*; a színek legjobb állapotban vannak, szt. Jeromos ruhája barnára át lett festve.

A boltív zárkövén *MCCCCXXXV* (1435) évszámot látjuk, melynek helyességét kétségbevonták. Nézetem szerint azonban ez évszám helyes; mert ha tekintetbe vesszük, hogy úgy ez évszám, mint más feliratok és ruharészek is át lettek festve, és mindannyinál az újabb festék eltávolítása után az eredeti, már elhalványult színekre akadunk, azon meggyőződésre jutunk, hogy az említett évszám, mely alkalmasint a festési munka befejezését jelöli, minden tekintetben helyes.

* * *

B) A keresztelő kápolna hátsó részében — (tribune) — a következő, többnyire jó karban lévő freskókat látjuk:

1. *Jobboldali fal: Szt. János bezáratik*; mellette az ablakürben: *Szt. János a tömlőcseben*, összetett kezekkel, és égfelé emelt ájtatos arckifejezéssel. Továbbá *lefejeztetése*, mely a boltív támfalán látható. E képnél érdekes a karddal vágó hóhér erőteljes mozdulata. Szt. Jánosnak csak felső mellrészét láthatjuk.

2. *A bal északoldali falon: szt. János prédikációja volt*, most csak az alakok körvonalait és néhány színfoltot látunk,

3. *Az ajtó-átelleni keleti falon látjuk: a) a prédikáció folytatását*, mely kép az ablakürbe is terjed, hol a festő még három alakot helyezett el.

b) *Szent János elítéltetését*, továbbá e képek fölött

c) *a keresztelési jelenetet*.

4. *A boltozaton egy igen szép képet találunk: az atya Isten angyaloktól körülvéve*. Vizsgáljuk meg részletesen ez utóbbi képeket:

a) *Szt. János prédikál és az üdvözítőre mutat*. A hallgatók különféle életkora sikerülten van kifejezve. Szt. Jánosnál az újjal való mutatás helyesen ábrázolva.

Szt. János alatt ecsettel festett évszámot (1649) találunk, ugyanazon színnel vannak a közelében lévő fűvek és Szt. János ruhája átfestve.

E szerint semmi kétség, hogy a különféle barna átfestések valóban megtörténtek, és pedig 1649-ben, mit különben a két előbb leírt leány-alaknál — a Heródes-képen — is tapasztalhatunk. Ezek ruhái t. i. hasonlóképen barna színnel lettek átfestve, míg ellenben Heródes ruhája eredeti színét megtartotta.

Ez utóbbi alakokon számos felirat látható; a feliratokat látogatási és halálozási napok emlékeül karcolták oda. Heródes ruháin 1649-ig terjedő, míg a két leány átfestett ruháján ezen évszámon túl történt feljegyzések léteznek.

b) *Szt. János elítéltetése*. Kitérő a contrast a nyugodt Heródes, a mellette ülő neje, az indulatos Szt. János és az őt megragadó börtönőr arckifejezései között; düh, ijedtség, sápadtság, erő stb. jól vannak karakterizálva. Az újjakkal egymásra való mutatás azonban nem szép, ép úgy a levegő-

ben függő architektura. A ruhák színei majdnem egészen eltűntek, különösen Szt. Jánosnál.

c) *Krisztus keresztelése* művésznünk legjobb képeihez tartozik. Középen áll az üdvözítő térdig vízben, mellette a parton a keresztelő, ki a keresztvizet Krisztus fejére önti s meghatottan térdre borul. A folyó balpartján három angyal áll kendőkkel és ruhákkal. Tartásuk és arczkifejezésük Angelico legjobb angyalképeivel vetekedik. A keresztelő közelében négy öltözéssel és vetkőzéssel foglalkozó alak látható. A háttérben lévő hegyek csokely tájképismeretre mutatnak. E képen Masolino kitérő anatómiai ismeretet tanúsít. Mily szép például Krisztus arányos alakja, mennyi változatosság a többi félmeztelen alak mozdulataiban.

Valóban nagy lépés a Brancacci kápolna *Ádám-Éva* alakjaitól, — tudvalevőleg a modern festészet legelső helyes act-alakjai — ez utóbbi act-okig. Mily arányosság, mennyi izlés!

E kép magyarázatánál maga Cavalcaselle is bevallja, hogy anatómiai ismeretekben mesterünket sem Venetiano, sem más festő Masaccioig felül nem multa. De nem említi fel azt, hogy itt is, mint a Brancacci kápolnában egy *fázó* alakkal találkozunk. Akkori időben nagy feltűnést keltett, invenciója miatt Masaccio fázó alakja a Brancacci kápolnában. Hogy került ugyan ilyen alak Masolino castiglionei képére? Honnan ezen új és fontos rokonsági bizonyíték? — Tudjuk, hogy Masolino Magyarországból egyenesen Castiglioneba ment, hol annyira el volt foglalva, hogy nem lehetett ideje munka közben Florenzbe menni és Masaccio műveit megtekinteni. És még is találkozunk ugyanolyan fázó alak második és szintén sikerült kiadásával. Ez úgy magyarázható még, hogy a fázó alak egy, még a tanuló évekből való reminiscencia, vagy a mi valószínű: a Brancaccióban lévő *fázó* alakot vagy is magát az egész *keresztelesi jelenetet* még Masolino rajzolta és tanítványa festette ki. E mellett szól a sorrend is; mert ha a szt. Péter szónoklatát Masolinonak tulajdonítjuk, úgy a keresztelest is, legalább rajzban, az ő művének kell tartanunk; és tényleg a keresztelest is a Brancacci kápolnában többen Masolino művének tartják. (Kugler stb.)

Ép e főbizonyítékot, a fázó alakot Cavalcaselle nem is említi a castiglionei képek tárgyalásakor, míg ellenben másokat p. o. a *tánczó Salome* képét, mit Masolino soha sem festett, felsorol.

Részletezzük végre a boltozaton lévő képet: *Az Atya Isten angyaloktól körülvéve*. Egy medaillon közepén látjuk az Atya Istent hosszú szakállal ábrázolva, gazdagon ékített ruházattal. Fejét aranyozott nimbus veszi körül. E képen is látható számos ékítés és aranyozás, mi szintén azon befolyás eredménye, melyet Masolinóra a Magyarországon akkor divott fényűzés gyakorolt.

Az angyalok arczkifejezése igen szép. Némelyik arczképnek látszik, és itt kitérő, mennyire úttörő volt Masolino még a szt. képek festésénél is, midőn ezek tárgyát *világiakra* vitte át. A színek gyönyörűen vannak conserválva, az alakok nyaktartása kissé nyújtott, a kéz és fej némelyiknél ugyan feszes, de egészben véve mesterünk legjobb képeihez sorozható.

Befejezésül néhány általános megjegyzést.

Masolinónak tulajdonítják még a római *Clemente Katalin* kápolnájában lévő freskókat is, de helytelenül, mert ez ellen számos érvek szólnak, melyeknek tüzetes méltatását máskor kísérelm meg.

Castiglioneban az előbb említett képeken kívül még más festményeket is találtam; úgy Branda bibornok egykori palotájában — most raktár — a Castiglione család állítása szerint »*Veszprém vidékét*«. E kép rossz állapotban és majdnem hozzáférhetetlen helyen van. E képről következtetem, hogy mesterünk valószínűleg Veszprémben is dolgozott.

Iskolájának befolyását még számos más, mindeddig nem ismertetett és egyrészt általam a mérszétegtől megszabadított castiglionei képeken, úgy Castiglione környékén is tapasztaltam. Így p. o. a közel fekvő *Tradateban* és *Saronneban*, hol a híres Bernardino Luini dolgozott.

Megemlítettök még a Castiglioneben a *Scholastica* épület külfalain lévő falfestmények és diszitmények, melyek szintén Masolino befolyását mutatják. Cavalcaselle az épületet *pénzverdének* mondja, mit nézetem szerint, a kapu feletti darabos felirathól, melyben a »*Moneta*« szó is előfordul, következtetett, de tévesen, mert okiratok tanúsítják, hogy a »*Moneta*« név, e képek megrendelőjét jelenti.

Kutatásaim előadott eredménye, s különösen a Brancacci kápolnára vonatkozó téves állításokra felhívtam Cavalcaselle figyelmét is, s valószínűnek tartom, hogy nagy műve későbbi kiadásában azokra súlyt fog fektetni.

Igy praktikus eredménye is lesz fáradozásaimnak, mit már az okból is jogosítva vagyok hiúni, mert ép e napokban vettem *Monger*i tanár levelét, melyben tudatja, hogy ő és *Lermolieff* kutatásaimat értekezés tárgyává teszik.

Szerény munkálkodásom Castiglione előljárósága és a Branda család figyelmét is magára vonta, s kezdeményezésem folytán Castiglione lakossága körében mozgalom indult meg, hogy a castiglionei műkincsek gyűjtése és fentartása céljából ott egy múzeum alapíttassék.

Részemről feladatomul tűzöm ki, hogy Olaszországba visszatérve, továbbra is oly kérdések tanulmányozásával foglalkozzam, melyek nemcsak általános műtörténeti szempontból, hanem hazánk és Olaszország hajdani szoros összeköttetésénél fogva reánk nézve különös érdekekkel is bírnak, hogy így Magyarország műtörténetéhez, szerény tehetségemhez képest adatokat szolgáltatthassak.

Végre köszönetet mondok a tekintetes Akadémia szíves vendégszeretetéért és jóakaró elnézéséért.

FÜGGELÉK.

Masolino életére vonatkozó fontosabb adatok és okmányok:

1383-ban született *Panicale*ben, atyja Christophano di Fino, mint ez egy 1427-ben kelt és alant idézett adóbevallási okmányból kitűnik — mázsolómester volt.

Panicale néhány házból álló kis helység és *S. Giovanni* községhez (Arnovölgy) tartozik, mely községben mesterünk tanítványa *Masaccio* született.

1423-ban a florenzi *gyógyyszerészek és orvosok* czéljébe, melyhez akkor a festők is tartoztak — felvétetett. A »*Quartier S. Felicitás*ban« lakott. A czéhkönyvben olvassuk: *Thomasius filius Christophori finis pictor populi sancte felicitatis de Florentia.* (Giorn, Stor.)

1425. év nyarán még mindig Florenczben tartózkodik, mi a *S. Agnese delle Laudi* társulat könyveiből készített következő kivonathól látható:

»A Masolino di dipiatore a di VIII. luglio lire due soldi quatro sono per dipingere la unghola e metere d'azuro e oro fino« (Archivio centrale di Stato di Firenze. Compagnia di S. Agnese delle Laudi presso il Carmine. Libro d'Entra ta e liscita dal 1425—1441. Segn. B. M. 98, p. 81.)

Valószínűleg akkor dolgozott a Brancacci kápolnában is. E kivonat szerint Masolino 1425. év július hó 8-án két lírát és 4 soldit kapott a végből, hogy a felhőkre és csillagokra szükségelt kék színt és aranyat megszerezhesse. (Castiglione-ban a 4 evangelistánál szintén kék felhőket és viaszdarabokból készített aranyozott csillagokat találunk.)

1425. év végén vagy 1426. év kezdetén Magyarországra megy *Ozora*i *Pipo* szolgálatába, ki mint később látni fogjuk, az akkori viszonyokhoz mérten, igen jól fizette.

1426-ban Magyarországon tartózkodik. Székesfehérvárt és Ozorán dolgozik. Albizzi naplójából (1426. május 14. 15.) továbbá Seolari életleírásából (Mellini és Paggio) kitérnik, hogy akkor készültek Pipo nagyszerű és fényes palotái és kápolnái.

1427-ben még Magyarországon tartózkodik. Atyjának fenn említett, a híres *Milanesi* által feltalált adóbevallásában: Portata al Catasto del 1427. Quartiere Santa Croce gonfalone Bue, olvassuk:

»Tommaso mio Figlio sta in Ungheria dicesi dovere avere certa quantità di danari da le rede di messer Filippo Scolari (Pipo Spano) non e chiarito il che; e pero non vi si da. Sono fiorini 360 di Monte Comune ch' erano iscritti in Simone Milanese e Simone e Tommaso Corsi.«

E szerint 360 fnt követelése volt Pipo Spano örökösén.

Úgy látszik, még ugyanazon évben az összeg, valószínűleg Masolino atyjának ki lett fizetve, és pedig Milanese és Corsi bankárok által, kiknek Budán és Florenzben bankházok volt. A kifizetésre vonatkozó okmányban olvassuk:

». . . e più rimane a detti Milanese fior. 450 di Monte Comune che sono nel quartiere S. Spirito in Somma di fior. 810 sol. 6 den. 8 a oro in oro: dichono in Simone Milanese e maestro Tommaso Corsi si promuto in Tommaso di Xpofano di pintore.«

(Milanese, Vari scritty).

1428—1438. Castiglioneban tartózkodik, hová Branda bibornok a már 1425-ben felszentelt templom festésére hívta meg. — Valószínű, hogy Magyarországon már előre megbeszélték a feltételeket. Haza utazásában, Florenzbe Masolino nem mehetett, mert Branda mindjárt a templom felszentelése után többször sürgette. De Masolino csak 1427. végén vagy 1428. elején ment Castiglioneba — úgy látszik Magyarországhól nem szívesen bocsátották el — hol 1438-ban még dolgozott. Utóbbi évszám a baptisterium boltívén látható, és mint előbb kimutattuk, helyes.

Castiglioneban, a Branda palotájában s más munkákon dolgozott, és valószínű, hogy 1440 körül Castiglioneban halt meg.

Florenzbe alig tért vissza, különben a Brancacci kápolna nagyhírű mesterének visszatérése feltűnést okozott, és erről a krónikák bizonyára megemlékeztek volna. 1883-ban lesz születésének 500-ik évfordulója.

AZ 1681-ki

SOPRONI ORSZÁGGYŰLÉS

TÖRTÉNETÉHEZ.

ZSILINSZKY MIHÁLY

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály 1883. ápril 16-án tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)